

A FELELŐSSÉG ELVE A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

— Második közlemény. —

II. A vegyesházbóli királyok alatt.

Az Árpádház kihaltával megsemmisül az eddigi alkotmányos fejlődés minden eredménye s a királyság és az oligarchia közötti küzdelem, mely most kezdetét veszi, mihamar, nemsokára Róbert Károly királylyá választása után, a királyság teljes győzelmével végződik. Az 1301-től 1310-ig tartó trónvillongási zavarok alatt ugyanis a köznemesség a hatalmas főurak által annyira elnyomatott, hogy a mikor a királyság fölvette a küzdelmet a főurak hatalmának megtörésére, a nemesség nem is gondolt arra, hogy politikai jogait elismertesse a király által, hanem megelégedett azzal, ha a főnemességekkel szemben visszaszerzi személyes szabadságát és ez okból buzgón támogatta a királyság hatalmi törekvéseit.

Hogy a köznemesség támogatásával mennyire sikerült Róbert Károlynak magához ragadni az állami hatalom teljét azt legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy országgyűléseket egyáltalán nem tartott. Kovachich közöl ugyan egy Károly által kiadott oklevelet, melylyel a király 1318. évi ker. szent János napjára a Rákos mezejére közönséges országgyűlést (generalis congregatiót) hív össze,¹ és Fejér is

¹ Kovachich Suppl. II. 266. l.

közöl egy törvényszéki ítéletet, melynek bevezetésében az ország összes nemeseivel 1320-ban Székesfehérvárott tartott diaetáról tétetik említés,¹ de hogy ezen országgyűlések megtartottak-e, az igen kétséges, mivel egy Fejérnél közölt okmányban² a magyar püspökök a király ellen azon panaszt emelik a pápánál 1338-ban, hogy a rendek közönséges gyűlései a király trónralépte óta betiltattak, (vetitos esse generales ordinem conventus, in quibus regni status temperabatur).

Úgy látszik tehát, hogy Károly megalapítani törekedett az abszolút uralmi királyságot és csakis a királyi tanács meghallgatásával és az országgyűlések mellőzésével kormányozta az országot, a mit neki a nemesség azért türt el, mert személyes szabadságában jobban biztosítva érezte magát Károly teljhatalmú királysága alatt, mint a főurak garázdálkodása idejében.

De már Nagy Lajos uralkodásának első tizedében a köznemesség is lélegzeni kezdett és követelte politikai jogának elismerését.

Lajos ismerve a magyar nemzet sajátosságait és bízva hűségében, nem ellenkezett a közkivánattal, hanem tudva azt, hogy a nemzetnek csak jogait kell elismerni, az sohasem fog annak érvényesítésére törekedni, de ha azok kétségbe vonatnak, a nemzet azok elismerését akár fegyverrel is kivívni törekszik; az 1351. évben tartott közönséges országgyűlésen, mint maga mondja a megerősítési záradékban: <óhajtásukat mintegy megelőzni s kedvöket tölteni akarván, hogy őket ezutánra is hasonló hűségre és önfeláldozásra indítsuk, minden gyanútól menten elfogadjuk, megerősítjük a mondott András király aranypecséttel megerősített szabadság-

¹ Fejér: Cod. Dipl. VIII. (VII.) 126. l.

² U. o. VIII. (IV.) 321. l.

levelét stb.» — megerősítette az aranybullát az ellenállási záradékkal együtt.

A király felelőssége tehát ismét érvényre emelkedett, de az 1291. és 1298. évi törvények felújítása mellőztetvén, ezen időben a magyar alkotmány ott állt, hogy a nemzetnek mégsem volt közvetlen befolyása az országos ügyek intézésére, s a királyi kormány főtisztviselői nem a nemzetnek, hanem csak a királynak voltak közvetlenül és első sorban felelősek és csak a királyon át a nemzetnek.

De a nemzet ebben nem vett észre hanyatlást, mert a Róbert Károly korabeli állapothoz képest nagy javulás volt ez is. Ehhez járult továbbá az, hogy Lajos nem engedte a köznemességet elnyomni, a mit az 1351. évi 11. t.-cz. is bizonyít; végre az, hogy a már erősebben lüktetni kezdő megyei élet a köznemességnek a közügyekben való részvétel iránti vágyát kielégítvén, a köznemesség inkább érdeklődött helyi ügyei iránt, mint a jeles király alatt amúgy is jó kezekben tudott országos ügyek iránt.

De mihelyt előállanak a zavarok az országos ügyek intézésében, t. i. Lajos halála után, a köznemesség ismét az országos ügyekre is kiterjeszti figyelmét és közvetlen akarja érvényesíteni befolyását a király tanácsosaira és az országos főtisztviselőkre.

Zsigmond uralkodásával a köznemesség fölveszi a küzdelmet, nem a királyság ellen, mert hiszen a király most inkább a nemességgel tart, hanem a hatalmas oligarchia ellen, mely Lajos alatt gazdagságban és befolyásban igen megnövekedett, habár ekkor még féken tartatott; és ezen küzdelem hol egyiknek, hol másiknak javára dől el. Albert alatt az oligarchia, Mátyás királylyá választásával a köznemesség, Mátyás uralkodása alatt a teljhatalomra törekvő királyság, II. Ulászló és II. Lajos alatt ismét az oligarchia vergődik túlsúlyra és oly csapást mér a magyar alkotmányra,

hogy abban a jogi felelősség elve ha papiron megmaradt is, de a közéletben alkalmazhatlanná válik.

Lássuk tehát a Lajost követő idők alkotmányjogi küzdelmei által létrehozott törvényeket.

Az 1386. évi 3. t.-cz. kimondja, hogy «ha valaki rossz tanácsot adna a királynak, csúfosan zárassék ki a király tanácsából és oda többé be ne vétessék».¹ Ugyanez a törvény-cikk a király tanácsosainak erkölcsi felelősségét is növelni akarja, mondván: «hogy a király tanácsosai közé felvett főpapok és bárók esküdjenek meg, miszerint tanácskozásaikban nem csupán a király és önmaguk hasznát, hanem az országot és a szent koronáét is szemügyre veszik».²

Ugyancsak a köznemesség győzedelmét tanúsítja az 1397. évi temesvári országgyűlésen újból megerősített aranybullának módosított pontja, mely így szól:

«A nádor pedig, az országbíró, a bánok és várispánok, a kik a király által rájuk bízott hivatalt nem kellően viselték, s nem különböztetik meg megyéjük népét, a nemeseket és más állapotú embereket, ha ez rájuk bizonyosodik, az egész ország előtt fosztassanak meg méltóságuktól s kényyszeríttessenek kárpótlásra».

Ezzel szemben valószínűleg külső okokból az ellenállási záradék a megerősített bullából kimaradt és így ismét érvényesül az a jelenség, hogy a mily mértékben domborodik ki a király tanácsosainak jogi felelőssége az országgyűlés előtt, ugyanoly mérvben kezd elhomályosulni a királyé.

Ehhez járult az is, hogy ezen időben a kormányzati ügyek egy nagy része, melyek eddig a királyi kormányzat szervei által intéztettek, a megyei szervezet erőteljesebb ki-fejlődése következtében átsiklott a megyék hatáskörébe, a

¹ Szlemenics: Törvényeink tört. VII. 233—34. l.

² Ugyanott.

mi a köznemesség befolyását a kormányzatra nem kevésbé növelte.

De a főurak hatalmának növekedése nagyobb veszéllyel fenyegette a közszabadságot, mint a királyi hatalom, a minnek felismerése azt eredményezte, hogy a királyi hatalom erősítésére kellett a köznemességnek munkálkodni, természetesen ismét a kivivott alkotmányos eredmények feláldozásának árán.

Az Albert által kiadott decretumok világos tanubizonyosságát képezik annak, hogy az oligarchia törekvése az volt, hogy a köznemességnek a főtisztviselők ellenőrzését lehetlenné tegye és a királyi hatalom az oligarchia előnyére minél szűkebb körre szoríttassék.

Az 1439. évi decretum 2. cikke szerint a nádor ismét az országgyűlés által választandó, és ezen törvényezikk a nádor kötelességévé teszi, hogy a király és az országlakók között fölmerült conflictusokban igazságot szolgáltasson. A 4. cikk az újítások és behozott ártalmas szokások eltörlését és megsemmisítését rendeli el, a mi bizonyára a köznemességnek a királyi tanácsra és főkormányra 1397-ben kimondott befolyásának eltörlését czélozta, hogy az oligarchiának annál inkább szabad keze legyen a királyi hatalomnak mind szűkebb korlátok közé szorítása után.

A köznemesség azonban nem volt oly könnyen kiszorítható a politikai tényezők sorából. I. Ulászló megválasztásával újra tért foglalni igyekezett és arra törekedett, hogy II. és III. András törvényeit ismét életbeléptesse. Ezen törekvésében azonban nem ért célzt, mert a főnemesség ismét csak oda vitte a dolgot, hogy III. András 1298. évi törvényei — melyeknek 23. cikke a királyt mindenben tanácsosainak hozzájárulásához köti — megerősítették, de az 1291. évi törvények, jelesen azoknak 9. és 31. cikke — melyek a tanácsosok és főtisztviselők felelősségét az országgyűlés előtt

kimondják — nem erősítették meg, ennél fogva ismét csak a királyi hatalom korlátolása következett be, a nélkül, hogy a nemzet befolyása a királyi kormányzatra biztosított volna.

És most, I. Ulászló halálával, az oligarchia ismét győzedelmeskedik, és oly fejtelenséget teremt az országban, mint a minő uralkodott III. András halála után. Az oligarchia által teremtett tarthatatlan állapotoknak véget vetett ugyan a köznemességnek Mátyás királylyá választásával aratott győzelme, de a hatalmas főurak fékentarthatása ismét abba a kényszerhelyzetbe hozta a köznemességet, a melyben Károly alatt állott, t. i. a királyi hatalom növelését tette szükségessé, akár az alkotmányos vívmányok árán is.

Mátyás megerősítette az aranybullát az ellenállási záradékkal együtt, országgyűléseket is tartott, az alkotmányt is fejlesztette, különösen a nádorság intézményének kifejtése és a koronaörökség létesítése által, továbbá alatta az alkotmányos élet formái is jobban kidomborodtak, mint elődei alatt; mindazonáltal, épen a fennebbi okokból, hiában keresünk az ő uralkodása alatt oly intézményeket, melyek a kormányzatnak az országgyűlés előtti felelősségét juttatnák kifejezésre. Ennél fogva Mátyásnak uralkodása hasonló helyzetet teremtett, mint a minő Nagy Lajos alatt fennállott. Mátyás alatt a királyság győzedelmeskedett az oligarchia felett, de egyúttal a köznemesség felett is, és most ismét a jogilag felelős királysággal és az országgyűlésnek nem felelős királyi kormányzattal találkozunk.

II. Ulászló trónraemelése az oligarchia győzedelme volt a királyság pártján álló köznemesség felett, és most megkezdődik ismét azon nagy alkotmányjogi harcz, mely az Árpádok idejében vívatott a nemzet és a királyság között, csak hogy most vívatik a köznemesség és az oligarchia között. Ezen harcz eleinte kedvez a köznemességnek, és ezzel a felelősség elvét magában foglaló intézményeknek, de végeredményében megint az oligarchia lesz a győztes.

A köznemesség eleinte megelégszik az erkölcsi felelőség növelésével. E végből az 1492. évi 33. t.-cz. elrendeli, hogy a nádor, a ki bíró a nemzet és király között, hivatali esküjét az országgyűlés színe előtt tartozik letenni.

De az 1495. évi országgyűlésen alkotott törvények már azt mutatják, hogy az oligarchia ezen törekvése mellett — mely a királyi hatalmat a tanács hatalomkörének kiterjesztése által mindig szűkebb korlátok közé akarja szorítani — a köznemesség azon iparkodik, hogy eme tanácsra minél nagyobb befolyást biztosítson magának.

Igy a míg egyrésről az 1495. évi 2. t.-cz. a 100 telket meghaladó adományozásoknál a királyt a főpapok és bárók megegyezéséhez köti, és ha ezen adományozások az ő megegyezésük nélkül történnének, egyszerűen érvényteleneknek jelentetnek ki; addig az ugyanez évi 8. t.-cz. azon rendelkezése által, hogy nevezzen ki a király az ország rendes biráin kívül a törvényszékekhez három főpapot, három bárót, *14 nemes* és gondoskodjék ezek számára illő díjazásról — tekintettel arra, hogy az ország régi szokása szerint ugyanazok voltak a Curia birái, mint a tanács tagjai — a nemeséget a királyi tanácsba is beviszi, ez tehát előkészítőjéül tekinthető az 1498. évi 7. t.-cz.-nek, mely létesíti azon kormánytanácsot, melynek jogi felelőségét az országgyűlés előtt, az 1507. évi 8. t.-cz. világosan kimondja.

Az 1495. évi 8. t.-cz. által létesített törvényszéknek tagjait az 1498. évi 2. t.-cz. már az országgyűlés által rendeli választatni, s abban a köznemességnek még nagyobb súlyt biztosít, mert a tagok számát két főpapban, két báróban és *16 nemesben* állapítja meg. Az 1498. 7. t.-cz. az ekként szervezett törvényszékből alakítja a kormánytanácsot, és pedig akként, hogy a tanács rendes tagjain kívül (primás, nádor, országbiró, tárnokmester, cancellár, bán, vajda), az ország főfontosságú ügyeinek tárgyalásakor a 16 nemes közül

a király nyolczat mindig hívjon meg és bocsásson a tanácsba. »Ezen nemesek — mondja továbbá a törvény — szigorú esküvel kötelezni tartoznak magokat, hogy a tanácsban mindent hiven, titoktartással és az ország javára tesznek.»

Ekként a királyi tanácsban az országgyűlés megbízottai is tért nyertek, feladatukká tétetvén nekik, hogy az országos ügyek intézésében a köznemesség befolyását érvényesítsék, és a központi kormányzat ellenőrizhetését megkönynyítsék az országgyűlésnek.

Igaz ugyan, hogy a kormánytanács ezen szervezetében nem sokáig állott fenn, mert az 1500. évi 10. t.-cz. a curia és a tanács szervezetét már megváltoztatta és abban a főúri elemet emelte túlsúlyra, de ezen körülmény a felelősségnek megvalósítására törekvő elvet magát alig érinté.

Az 1507. évi országgyűlés már egész következetességgel haladt a kormányzat felelőssége és a király felelőtlen-sége elvének megvalósítása felé, mert kimondta, hogy a királynak országos ügyeket érintő cselekményei, ha a tanács tudta nélkül tétetnének, érvénytelenek, viszont a tanács tagjai a királynak adott minden tanácsukért az országgyűlés előtt felelősek.

De lássuk az idevonatkozó törvényeket.

Az 1507. évi 5. t.-cz. így szól: »Ő felsége mindent, a mi az ország ügyeit érdekli, ezután mindig a tanács tagjainak és más tanácsosainak tanácsa szerint tegyen. És a mit azoknak tudta nélkül tenne, egyszerűen érvénytelen legyen. Minden határszéli tisztséget. ú. m. erdélyi vajdaságot, székely ispánságot, horvát-dalmát bánágot, temesi grófságot, ugyanazon tanácsosok tanácsa szerint adja érdemes honfiaknak.»

A 7. t.-cz. pedig így szól: »Ha valaki az urak vagy nemesek közül a királyi felség tanácsában nyilvánosan és vakmerően tenni merészelne valamit az ország szabadsága, közjáva és törvénye ellen, az ilyet a többi tanácsosok jelent-

sék föl a legközelebb tartandó országgyűlésnek, nevezzék meg az ország összes főpapjai, bárói és nemesei előtt, a kit azután, mint az ország szabadságának árulóját, a közrend megzavaróját, ott mindjárt, mind személyesen, mind vagyonában megbüntetni szabadságukban álljon».

Ezen törvényben a király tanácsosainak jogi felelősége oly világosan van kimondva, hogy azt világosabban kimondani nem is lehet. Sőt nemcsak a kormány tagjai, hanem a választott nemesek is, és nemcsak kormányzati cselekményeikért, hanem még javaslataik, tanácsaik miatt is felelőssé tételnek.

A 8. t.-cz. pedig még a büntetést is megállapítja, és pedig nem csupán e tanácsosokra, hanem minden hivatal viselőre nézve, a vármegyéknek is megadván a jogot, hogy a törvények megszegőjét kérdőre vonják és megbüntessék, mondván:

«A ki akármit nyilván teszen az ország törvényei ellen, és a ki ezen törvényt vakmerően megsérteni merészkednék, a mint eddig nagyon sok hatalmas tenni szokta, az ilyen ha főpap, vesztse el hivatalát, ha báró vagy nemes, összes javai vesztésével lakoljon, s mint felségsértő és hazaáruló, örökre száműzessék. Ha pedig a kir. felség nem akarná őket megbüntetni, ezen esetben, ha az illető nem nagy hatalmú, közönséges egyházi vagy világi, büntessék meg azon megyének, melyben lakik, fő-, alispánja s nemesei; bocsásák prédára javait; ha pedig nagyon hatalmas, ennek megbüntetése, javai elkobozhatása megkönnyítésére szólítsa föl a megye nemessége a nádort, vagy országbirót, vagy főkapitányt, a kik is felültetvén egy vagy több megyének s uraknak fegyveres népét, vegyék el hivatalát, s jószágait, különben ők magok esvén e büntetés alá.»

Ezen törvényekben sajátyszerű az, hogy a vádemelést a tanácsosok ellen magára a tanácsra bízzák, bíróvá az ország-

gyűlést teszik, a büntetés végrehajtásával pedig első sorban a királyt, s ha ez nem tenné, a vármegyéket és az ország főméltóságait bízzák meg.

Ezen törvények azonban nem voltak végrehajthatók, mert azok végrehajtása épen azokat illette, a kik ellen irányult, t. i. a főurakat. Mindazonáltal az oligarchiát ezen törvények nem kevésbé feszélyezték, mert a köznemesi elem a tanácsban erősen volt képviselve, s ha magában a tanácsban a főurak túlsúlyban voltak is, a köznemesek mégis ellenőrizhették és az országgyűlés elé vihették a tanácsban történt dolgokat. Oda irányult tehát a főnemesség törekvése, hogy a köznemesi elem a tanácsból kiküszöböltesse.

Az 1518. évi budai gyűlésen sikerült is nekik a tanácsot ekként szervezni, és a mellett a főnemesi elem hatalmának növelése czéljából még a királyi hatalmat is a tanács előnyére a lehető legmagasabb fokig korlátozni, a mit annál könnyebben tehettek, mert a király még gyermek vala.

A budai gyűlés erre vonatkozó határozatai ellen azonban a köznemesség erősen reagált az ugyanezen évi tolnai, de még inkább a bácsi gyűlésen, a mennyiben a királyi tanács újra szerveztetett és abban a köznemesi rend ismét tért nyert, sőt még az adók behajtása- és kezelésére, továbbá a kincstárnok ellenőrzésére is több törvény alkottatott (a 7., 8., 20. és 21. törv.-cikk.)¹

A bácsi gyűlésen alkotott 40. t.-cz.-ben² név szerint soroltatnak fel a király tanácsosai, és pedig négy főpap, öt főúr 16 nemes, kik mindig a király körül tartózkodjanak, neki mind a tanácsban, mind a törvényszéken, segélyére legyenek, a királyi felség jó és dicséretes oktatásáról gondoskodjanak, királyi udvarát jó rendben tartsák, minden hivatal osztoga-

¹ Ladányi: Alkotmánytört. I. 440—41. l

² A Corpus Jurisban 39. t.-cikként szerepel.

tásában ő felségével egyenlő hatalmuk legyen, s általában mind ő felségének, mind az országnak minden fontos ügye az ő kezökben legyen, épségben hagyatván ő felsége más tanácsosainak is a tanácsban ülhetése és szavazati joga.»

A 41 t.-cz.¹ pedig rendeli, hogy ezenkívül az alnádor, az alországbiró és az ítélmesterek is jelen lehessenek a tanácsban. «Ezen tanácsos urak kötelessége először és mindenekfelett a határszéli várak ellátására felügyelni, a határ-várparancsnokok fizetését kiadatni, a tanácsosok fele mindig a király mellett legyen, és a mikor hivatnak, tartoznak megjelenni hivataluk örökös elvesztésének büntetése alatt.»

A most idézett törvények mellőzik ugyan az 1507. évi törvényekre való hivatkozást, mindazonáltal azoknak jogi érvényét nem érintették. Az 1507-ik évi törvények alapján állott az 1525. évi rákosi országgyűlés, melynek követelésére Szerencsés Imre alkincstárnok tömlőczre vettetett,² a hatvani gyűlés, mely Báthory nádort hivatalától megfosztotta, és ugyanezen alapon ítélte el a budai, illetőleg rákosi 1526. évi országgyűlés Werbőczyt a nádort és Zobi Mihályt, mint felségsértőket.³

Nem hiányoznak oly törvényeink sem, melyek arra vallanak, hogy az országgyűlés a pénzügyi ellenőrzést is gyakorolta a kormányzattal szemben. Így már az 1444. évi 3. t.-czikk⁴ elrendeli, hogy az országos adók a királyi udvar fentartására és a haza védelmére fordittassanak, a 4. t.-cz. pedig a többi jövedelmeket a király szabad rendelkezésére bocsátja. Ezáltal a szorosán vett királyi és az országos jövedelmek egymástól megkülönböztettetnek. Az 1496-ik évi országgyűlés már a kincstári számadások megvizsgálását is

¹ A Corpus Jurisban mint 40. t.-cz. szerepel.

² Horváth M. Magyarország tört. III. 374. l.

³ Kovachich: Suppl. III. 62. l.

⁴ Ladányi: Alkotmánytört. I. 282. l.

elrendelte és a vizsgáló bizottságot maga nevezte ki. A számadások meg is vizsgáltattak, és az eredmény az volt, hogy a kincstárnok, a pécsi püspök, sikkasztónak találtatván, fogóságba vettetett. A nemesség csak ennek megtörténte után szavazta meg az új adókat, tehát az adómegajánlás jogát használta fel eszközül a bűnös kincstárnok megbüntetésének kikényszerítésére.¹

A vegyesházbeli királyok korszakának végén tehát a jogi felelősség elve az államkormányzatban az akkori idők viszonyaihoz képest törvényeinkben akként volt kifejtve, hogy a király személye lehetőleg kiméltessék, a király tanácsosai és kormánya ellenben minden hivatalos cselekményeikért az országgyűlés előtt felelni tartozzanak, mi által az országgyűlés befolyást nyert az államügyek intézésére. Minthogy pedig az ezen korbéli országgyűlések túlnyomóan tömegesek voltak, melyeken az egész nemesség megjelent, bátran mondhatjuk, hogy az egész politikai nemzetnek joga volt az országos kormányzat ellenőrzésére és annak közvetlen befolyásolására.

Ez azonban a valóságban alig érvényesülhetett, először azért, mert a királyi főtisztviselők egyenként is oly hatalmasak voltak, hogy azokkal szemben a királyi hatalom sem volt elég erős, másodszer azért, mert a királyság, a főnemesség és a köznemesség egymás elleni folytonos küzdelmeiben a jogrend és a törvények tisztelete felette megingott, és így hiányzott azon erkölcsi hatalom, a mely az állam anyagi hatalmának hiányát pótolni képes lett volna.

Angliában csak két tényező között folyt az alkotmányjogi küzdelem, t. i. a nemzet és a királyság között, s a királyi teljhatalom megdöntésének a parlament hatalma lehetett csak a következménye. De hazánkban ehhez az oli-

¹ Ladányi: Alkotmánytört. I. 407—8. l.

garchia elleni küzdelem is járult, a mi felette bonyolódotta tette a helyzetet és meghiúsította az egészséges jogfejlődést. Az anyagi hatalom főképen az önző oligarchia kezében volt, és akármint alakult a hatalom megoszlása a nemzet és a király között, azt az oligarchia mindenkor saját céljaira használhatta és használta ki.

Ha a királyi hatalom korlátoltatott, szükségképen növekedett az oligarchia hatalma, mert a nemzet vezéregyéniségei épen ezek közül kerültek ki. A királyi hatalomnak minden korlátolása tehát a köznemességet a főurak általi elnyomatásnak tette ki. Viszont ha a királyi hatalom a köznemesség által erősítettett, és a királyság hatalmi köre szélesbítettett, az által megint csak a főúri elem nyert a közszabadság rovására, mert a főurak kezében volt az anyagi hatalom, a melylyel szemben a király anyagi hatalma mitsem ért, minthogy továbbá ők állottak az államkormány élén. ők viselték a főhivatalokat, ők képezték a király közvetlen környezetét, ők voltak a király tanácsosai, igen természetes, hogy a király az ő befolyásuk által állott, és így a királyi hatalom növelésére irányuló törekvéseket a főuraknak saját hasznukra fordítani könnyen sikerült.

Ily viszonyok között nem csodálkozhatunk azon, ha daczára annak, hogy a felelősség elve alkotmányunknak egész a mohácsi vészig egyik sarkételét képezte, mindazonáltal a magyar alkotmány nem találta meg a helyes formát arra, hogy a nemzet a maga befolyását az állami ügyek intézésére sikerrel érvényesíthesse. Mert a míg a királyság idegen hatalomra nem támaszkodott, az oligarchia hatalma a királyi hatalom háttérbe szorításával elnyomta a közszabadságot, a mikor pedig a királyság a mohácsi vész után külföldi hatalmára támaszkodva idegen hatalomként lépett fel a nemzettel szemben, az oligarchia nem volt elég erős megküzdeni idegen származású királyaink absolutistikus törek-

véseivel, hanem az ő nemzetelnyomó politikájoknak szolgálataiba szegődött.

Az alkotmányos fejlődés nem csekély kárára szolgált az is, hogy épen oly időkbén, a mikor a köznemesség leg-erősebb harcztot vívott az oligarchákkal, merültek fel a trónörökösödési illetőleg királyválasztási kérdések is, a mi a királyt és az oligarchákat nem egyszer hozta ellentétbe a nemzet zömével, a köznemességgel, és számos bonyodalmat szült az államhatalmi factorok között. A köznemesség ugyanis a szabad királyválasztáshoz és nemzeti királyválasztásához ragaszkodott, míg a főurak nagy része a királyaink és idegen uralkodó családok között kötött örökösödési szerződések pártolójául tűntek fel.

A Szapolyai és az osztrák párt között a küzdelmek II. Lajos életében már javában folytak, és mindenki már jóelőre foglalkozott a trónbetöltés kérdésével, mielőtt annak szükségessége bekövetkezett volna. Egyik országgyűlésen az egyik, másikon már a másik párt aratott sikert, és sietett az előző országgyűlés határozatait semmissé tenni és új határozatokkal pótolni vagy megváltoztatni. A tolnai, bácsi, budai, rákosi és hatvani országgyűlésen a köznemesség, illetőleg a Szapolyai-párt kerekedett felül, az 1526. évi rákosi országgyűlésen a köznemességnek a királyi hatalom növelésére irányuló törekvését ügyesen felhasználva, már ismét az oligarchia, illetőleg a Báthory által representált osztrák párt győzedelmeskedett, s a hatvani gyűlés határozatai érvényteleneknek jelentettek ki. Az oligarcha reactio odáig ment, hogy még a királyi hatalom növelésére is rászánta magát, csak-hogy a köznemesség által elért alkotmányos vívmányokat semmivé tegye. És ezt annyival inkább tette, mert a királyi hatalom növelése most már nem az ő hatalmuk fogyatkozását vonta maga után, mivel a király ügyis az ő befolyásuk alatt állott, hanem csupán a köznemesség befolyá-

sának megnehezítésére, törvény alapján való lehetetlenítésére szolgált. De lássuk az 1526. évi ide vonatkozó törvényeket, és azonnal át fogjuk látni, hogy mily állapotban volt a magyar alkotmány akkor, mikor a nagy katasztrófa bekövetkezett.

1. cikk: «Az ország összes főpapjai, bárói és nemesei egyhangúlag kérték a királyi felséget, hogy méltóztassék élni a maga királyi hatalmával, *mindent, a mi az ország kormányzatára tartozik, tetszése szerint tenni érett megfontolás után*, úgy azokat, melyek királyi jövedelmének beszedetésére, elköltésére, mint azokat, a melyek általában az ország kormányzatára és szabadságaira vonatkoznak».

2. cikk: «Minthogy a nádorságon kívül minden más hivatal betöltése a királyi felség jogai közé tartozik; szabadságában áll ő felségének mostani tanácsosait megtartani, vagy elmozdítani s másokat állítani helyökre».

A 22. cikk: «Báthory nádorságának biztosítása érdekében hozatott s mondja: «határozottat, hogy ezután ne vétessék el a hivatal a nádortól sem zajongás útján, sem önkényről fogva, hanem csak törvényesen és *oly bűnért, a mi halálos büntetést von maga után*. A nádori hivatal a választottnak haláláig tartson, erről külön írást is adjon ő felsége, mely írás a koronával együtt őrizendő».

Az itt idézett törvények azon esetben, ha nem II. Lajos ül a trónon, hanem egy erélyes és hatalmával élni is képes király, alkalmasak lehetnek volna arra, hogy az oligarchia hatalma megtöressék, s az alkotmányjogi küzdelem egészségesebb fejlődést nyerjen; de az ezen időben fennálló viszonyok között csak azt eredményezték, hogy a királyi hatalom a mohácsi gyásznapi után épen akkor került külerőre támaszkodó, absolutistikus törekvésekkel saturált és a magyar nemzetel ellenséges irányt követő uralkodók kezébe, a mikor a nemzetnek sem jogilag, sem tényleg nem volt befolyása a főkormányhatalomra és az országos főtisztviselői állások betöltésére.

III. A Habsburg házbeli királyok alatt.

A mohácsi vész után bekövetkezett trónbetöltési viszályok nemcsak két pártra, hanem két részre is szakították az országot. A nyugati félben, a hol az oligarcha-párt segélyével Ferdinánd emeltetett a trónra, nemcsak az alkotmány továbbfejlődése vált lehetetlenné, hanem annak fennállása, sőt Magyarország állami különállása is komoly veszélyben forgott, míg ellenben a keleti félben, a hol Szapolyai Jánosnak, a köznemesség választottjának sikerült magát fentartani, az alkotmányos fejlődés továbbhaladt és oly irányt vett, mely a felelősség elvét és ennek segélyével a nemzetnek a főkormányhatalomra való befolyását a legnagyobb mértékben megalósította.

A tényleges kettészakadás jogi befejezést nyert 1570-ben a független erdélyi választófejedelemség megalakulásával, úgy, hogy ezen időtől fogva másfél századon át két magyar alkotmány képezheti tanulmányunk tárgyát, úgy mint a magyar királyságé és az erdélyi választófejedelemségé.

Lássuk tehát, hogy miképen érvényesült a felelősség elve és a nemzet befolyása a főkormányhatalomra a magyar királyságban és miképen Erdélyben.

Ferdinánd az oligarcha-párt segélyével 1525-ban királyvá választatván, minthogy az egész országot pártjára akarta nyerni, koronáztatása előtt ígérte, hogy a régi királyok törvényeit, jelesen II. András törvényeit meg fogja tartani és az 1527-ik évben végbement koronáztatása alkalmával azok megtartására a királyi esküt le is tette.

Ferdinánd királyi esküjében II. András törvényeire csak általában történik hivatkozás, ennél fogva az aranybullában foglalt ellenállási jog épségben maradt, vagyis a király felelőssége nem érintetett. Ezt bizonyítja az is, hogy az arany-

bulla megtartására az esküt a Ferdinánd után következő királyok is letették, és a magyar királyság rendjeinek legfélétekenyebben őrzött jogtételét egész 1712-ig épen az ellenállási jog képezte.

De hogy az eddig figyelmen kívül hagyott ellenállási jog a Habsburgok alatt oly fontossá kezdett válni és hogy az gyakorlatilag is alkalmazásba vétetett, az igen természetes. Az állami kormányzatra ugyanis az új viszonyok közt a nemzetnek nem volt egyéb befolyása, mint az, hogy a nádort az országgyűlés választotta. De a nádori szék Báthory halála óta hosszabb ideig és gyakrabban betöltetlen maradt, mi által a királyi hatalom túlkapásainak ezen egy korlátja is nem egyszer elesett. Az aranybulla 14. cikkében kimondott jogi felelősség elve pedig már csak azért is alkalmazhatlan volt, mert azon közegek, kik a király nevében parancsoltak és a kik az országban nem egy jogsértést követtek el, a magyar alkotmány előtt ismeretlenek voltak s velök szemben a magyar kormányzat is tehetetlen volt.

A királyt az ország törvényeinek megtartására és a nemzet sérelmeinek orvoslására csak egy eszközzel lehetett kényszeríteni és ez volt az adók megszavazásának megtagadása. De az országgyűlés e tekintetben is kényszerhelyzetben volt, mert ezen adók a török elleni harczra kérettek, ha tehát az országgyűlés a török hódítás elősegítésének odiumát magára venni nem akarta, ezen adókat megszavazni volt kénytelen.

Egyelőre azonban az ellenállási jog érvényesítésére sem lehetett gondolni. A töröktől való félelem egyrésztől, a király külföldi hatalma másrésztől, a fegyveres¹ ellenállás megkísértésének még a gondolatát is kizárta.

Éhhez járult az is, hogy a magyar országos kormányzat idegen befolyás alá került. A nádor, országbíró, tárnok,

esztergomi érsek, cancellár és egy-két főpapból 1528-ban szervezett kir. helytartó kormányhoz a királyi rendeletek az ausztriai cancellária útján kezdtek intézteni, a magyar cancellária is Bécsbe vitetett, sőt az 1531-ben a magyar kincstartóság helyére felállított magyar kir. udvari kamara is a bécsi udvari kamarának rendeltetett alá, a nádori szék üresen állása idejére pedig a helytartó kormánytanács élére királyi helytartó neveztetett ki. Szóval a Habsburgház uralma alatt álló Magyarország oly elbánásban részesült, mint egy meghódított tartomány.

Ily viszonyok között nem csoda, ha a királyi kormánynak az országgyűlés előtti jogi felelősségét kimondó törvények annyira feledékenységbe mentek, hogy annak érvényesítésére senki sem gondolt. Hiszen mindenki látta, hogy nem az ország főtisztviselői okai az alkotmányellenes viszonyoknak, hanem a külföldi erővel teremtett kényszerhelyzet.

És hogy a magyar alkotmány végképen el nem enyészett, hogy a felelősség elve abból végképen ki nem veszett, azt első sorban annak köszönhetjük, hogy az országgyűlések tagjai nem képviselők, hanem megyei követek voltak; másodsor annak, hogy a központi kormány más végrehajtó szervekkel, mint a megyék és tisztviselőik, nem bírt; harmadszor, hogy Erdély egy másik független és alkotmányos Magyarországot képezett.

Lássuk egyenként e három alkotmányfentartó tényezőt, t. i. a követküldésen alapuló országgyűléseket, a megyei szervezetet és az alkotmányos független erdélyi választófejedelemséget.

A) A nemesség hajdan, az aranybulla 1. czikke értelmében az országgyűlésen személyes megjelenési joggal bírt, és így, miután az országgyűlés az egész politikai nemzetet és nemcsak annak képviselőjét foglalta magában, az országgyűlés egyes tagjai az országgyűlésen tanusított maguktar-

tásáért csak az országgyűlésnek és csak annyiban tartoztak felelősséggel, a mennyiben közönséges büntényt követtek volna el, mert hiszen ki-ki csak a maga nevében szólott és cselekedett, tehát beszámolni senkinek sem tartozott.

De a mióta egyes királyaink (Mária, Zsigmond, de különösen Mátyás), nem az egész nemességet, hanem csak a főurakat, főpapokat hívták meg személyesen az országgyűlésekre, a köznemességet pedig megyénként 2—4 követ küldésére szólították fel, és így divatba hozták a követekből álló országgyűléseket, az a megye által választott követ nem valamely törvénynél fogva a megye visszavonhatlan képviselőjében, hanem a megye nemességének megbízásából a megye által elfoglalt álláspontnak, a megye nézetének előadása és érvényesítése végett jelent meg az országgyűlésen.

A megye által küldött követek tehát kötve voltak a megyéjük által adott utasításhoz, és eljárásukért küldőik előtt számot adni tartoztak, vajjon azon utasításhoz, a melyet a megyétől nyertek, híven jártak-e el küldetésükben, mert a követeknek nem az volt a feladatuk, hogy a megye által rajok ruházott hatalom alapján saját nézetüket emeljék érvényre, hanem az, hogy a megye akaratának szerezzenek érvényt az országgyűlésen.

Természetes, hogy a követ által a megye nevében tett nyilatkozat vagy szavazat a megye nyilatkozatának vagy szavazatának tekintetű és az ellen, mint befejezett tény ellen, a megye utólag nem tiltakozhatott, azt többé nem érvényteleníthette; de a követnek követi minőségéből folyólag, mihelyt a követ megyéjével ellentétbe jött, mert a neki adott utasítást be nem tartva, a belé helyezett bizalmat eljártszotta, a megye a megbízhatlan követet visszahívhatta és helyébe mást küldhetett.

A Habsburg dynastia trónrajutása óta tömeges országgyűlések többé nem tartattak, hanem azoknak helyét a főpap-

ság és főnemességen kívül a megyei követekből álló országgyűlések váltották fel és azok lettek közönséges országgyűléssé és kizárólagossá. Ennélfogva az országgyűlésen megvitatandó tárgyak körüli vitatkozások a már erőteljes szervezettel bíró megyéknek gyűléseibe mentek át, itt határozott a nemesség a felett, hogy a megye milyen álláspontot foglaljon el egyik vagy másik kérdésben és követét, ki álláspontját érvényesítse, megválaszolja és utasítsa.

Ennélfogva a megye és követei között szoros politikai viszony fejlődött ki, elannyira, hogy a megye az oly követet, a ki iránt bizalmát elvesztette, bármikor visszahívhatta és mást küldhetett helyébe. Az utasításnak a követ általi be nem tartása azonban, ha nem is vonta a visszahívást önként maga után, mindazonáltal a követ visszahívása fegyelmi büntetésnek tekinthető, mely a követet állásától megfosztja, mivel nem tartotta magát azon utasításhoz, a melyet neki a megye adott. A követ felelőssége tehát megyéjével szemben fegyelmi természetű.

Ennek folytán az országgyűléseken nem a követeknek egyéni akarata, hanem a megyék nemessége többségének akarata és meggyőződése érvényesült, azaz a magyar alkotmány oly széles alapokon nyugodott, hogy azt terrorizmus, vesztegetés vagy más hasonló eszközökkel alapszabályban megdönteni még az ausztriai házból származó, nagy külföldi hatalomra támaszkodó és abszolút királyi hatalomra törekvő királyoknak sem sikerülhetett.

B) A megyei szervezet, mely IV. Béla idejében kezd fejlődni, már Zsigmond idejében a megye nemességének kezeibe juttatta a helyi kormányzatot és az állami kormányzat alsófokú teendőinek, különösen a végrehajtásnak legnagyobb részét. A várispánok segédszerveinek helyét már a vegyes házbeli királyok idejében a megye közönségének végrehajtó és birói szervei, tisztviselői foglalták el, úgy, hogy

a Habsburg házbeli királyok idejében a királyi kormánynak alsófokú végrehajtó szerveit már csak a megye nemesége által választott szolgabírák és más megyei tisztviselők képezték, elannyira, hogy a királyi rendeletek csak a vármegyékhez voltak intézhetők és azokat csak a vármegye közönsége hajthatta végre a saját tisztviselői által.

Az 1548. évi 70. t.-cz. az alispánt is a megye által rendelte választatni, az 1552. évi 38. t.-cz. pedig azt is elrendelte, hogy azon főispánok, kik a király előtt hivatali esküjüket még le nem tették, azt a megye előtt tartoznak letenni, a miből később általános szokássá vált, hogy a főispánok mindig a vármegye előtt tették le a hivatali esküt, a melyben kötelezték magokat a törvények és a megyei jogok védelmére. Ennélfogva a főispánoknak a megyék jogainak tiszteletben tartása tekintetében erkölcsi felelősségük nem kevésbé növeltetett.

A megyék erőteljes ellenállása következtében a megyék administratiója a főispánok kezéből az alispánok kezébe ment át és a főispánoknak alig maradt egyéb hatóságuk mint az, hogy a megyei tisztújításoknál ők tették a kijelölést, mint a király helyettesei. A helyi kormányzat tehát a királyi tisztviselők kezéből végképen kisiklott és a megye által választott és a megye közönségének felelős tisztviselőkre szállott át.

Ha tehát a királyi kormány a nemzet által nem is volt felelősségre vonható, mindazonáltal ennek ellensúlyozására szolgált az, hogy a királyi kormány által kiadott rendeleteket csak a vármegye közönsége saját tisztviselőivel hajthatta végre és ha a rendeleteket törvénybe ütközőnek találta, a végrehajtást felfüggesztve, felírt a rendelet visszavétele végett. De ha ez sem használt, a megye az 1545. évi 33. t.-cizikkre támaszkodva, mely szerint «a kapitányok, fő- és alispánok, ne engedelmeskedjenek ő felsége és hely-

tartója oly rendeletének, a melyek az ország törvényeibe ütköznek, s ezen rendeletek figyelembe vétele nélkül hajtásák végre azt, a mi a törvények szerint kötelességük» — a törvénytelen királyi rendeleteket egyszerűen félretették, végre nem hajtották.

Pedig ezen törvényzikk igen kétszínűen van szövegezve, mert folytatásából az is kimagyarázható, hogy a megye minden felsőbb rendeletet tartozik végrehajtani. A törvény folytatása ugyanis így szól: «Valamint ő felsége eddig figyelemben tartotta, úgy ezután is figyelemben tartandja cancellariai kiadványaiban azt a rendet, a melyet a törvény és a királyi tekintély megkíván; ha valakinek ebből sérelme történik, ám folyamodjék a törvény oltalmához. Rendeletei kiadásában ezután is azt a módot fogja követni, hogy sem illendő, sem szabad ne legyen azoktól megtagadni az engedelmisséget. Akarja tehát a királyi felség, hogy mind az ő, mind helytartója rendeletei kész engedelmisséggel fogadtassanak, annyival inkább, mert ő felsége sem szóval, sem írásban nem fog olyat rendelni, a mi akár az ő méltányosságával, akár az alkotmányossal s a rendek határozataival ellenkezik, hanem csak olyat, a mi méltányos, illendő és a mit az idők és körülmények kívánnak».

De a király nem egyszer rendelt el olyat, a mi az alkotmányossal és törvényekkel ellenkezik. ennél fogva a megyék is nem egyszer tették félre végrehajthatlanul az ő rendeleteit.

Ha tehát a felelősségrevonás a főkormány ellen nem is volt alkalmazható, miután a közigazgatás tulajdonképeni végrehajtó szervei a vármegyék által választott és a vármegyék közönségének erkölcsileg és jogilag felelős megyei tisztviselők voltak, az administratio közegei mégis felelősek voltak a politikai nemzet előtt.

De mindez nem lett volna elég garancia arra, hogy az

ország jogai nem fognak eltapodtatni a külerőszak által, ha nem állott volna fenn egy másik Magyarország, mely a kül-erőre támaszkodó királyi hatalom részéről alkalmazott fegyveres erőszakkal szemben hasonló külső hatalmat képezett a nemzeti érdekek védelmében.

Lássuk tehát e harmadik tényezőt.

C) A Szapolyay János uralkodása alatt álló keleti ország-rész török patronatus alatt önálló erdélyi választófejedelem-séggé alakult, a melyben azon alkotmányos vívmányok, melyek a mohácsi vész előtt még az egész magyar nemzetnek közkincsét képezték, továbbra is fenmaradtak és tovább fejlődtek.

A mikor az anyaországi alkotmány elnyomására alkalmazott külföldi erőszak az állapotokat tűrhetetlenké tette, a szorongatott nemzet tagjai a magyar Erdélyhez folyamodtak fegyveres segélyért és ezzel a segélylyel vívták ki újra Magyarország alkotmányának elismerését. Nem ok nélkül mondta tehát II. Rákóczy Ferencz, hogy a magyar szabadság önálló Erdély nélkül fenn nem tartható. Erdély adta meg a lehetőséget arra, hogy a török által egyrésztől, saját uralkodói által másrésztől, szorongatott Magyarország élhetett az aranybulla 31. cikkén alapuló fegyveres ellenállás jogával, és az ellenállási jog, mint a király felelősségrevonásának eszköze, csak most kezdett valósággal gyakorlati értékre szert tenni.

Ez volt Erdélynek egyik szerepe a magyar alkotmány megővésében, a másik pedig az volt, hogy saját alkotmányos szervezete és abban a felelősség elvének kifejtése által ébrentartotta a ragaszkodást az alkotmányhoz Magyarországon is.

Azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha e munka szűk kerete daczára is megemlékezem arról, hogy miképen érvényesült a felelősség elve az erdélyi fejedelemségben. Mert hiszen az erdélyi alkotmány nem egyéb, mint a mohácsi

vészt megelőző magyar alkotmánynak az oligarchia ellen vívott küzdelem befejezte utáni tökéletesebb formája, némi oly eltérésekkel, melyek Erdélynek sajátos külügyi és néprajzi helyzetéből természetesen folytak.

Szinte csodálatos, hogy hazai közjogi és alkotmánytörténeti íróink annyira figyelmen kívül hagyják az erdélyi alkotmányt és nem teszik azt bővebb kutatásaik és fejtegetéseiknek tárgyává.

Erdély elszakadásának története János királyságával veszi kezdetét. János és pártja voltak az 1507. évi végzések eszközlői, Jánosnak tehát, a ki trónjának fentartása körül nem támaszkodhatott egyébre, mint a nemzet rokonszenvére, a nemzet előtt becses törvényeknek tiszteletben tartására súlyt kellett helyeznie. Neki ugyan nem sikerült még az alkotmányos rendet megszilárdítani, mert ő is engedni kényszerült annak az oligarchiának, a melylyel a köznemesség a Jagellók idejében hiába küzdött, de uralkodásának nemzeti iránya és szelleme kihatott a késő utókorra, s megszüntette a küzdelmet a nemzet és a királyi hatalom között, koronázatlan fejedelmi utódai alatt lehetővé tette, hogy az oligarchia megszűnjék ellentétes álláspontra helyezkedni a köznemességgel és a pártok más szempontok szerint alakuljanak a keleti országrészben is. Ebben előmozdítólag hatott egyrésztől Erdélynek sajátos külügyi helyzete, másrésztől azon körülmény, hogy az erdélyi főnemesség, néhány úrtól eltekintve, korántsem volt oly gazdag és hatalmas, mint a magyarországi, s ha volt is közöttök gazdagabb, ezeknek birtokai is főképen Magyarországon feküdtek — és pedig részint azért, mert Erdély az ország szívéből távol esvén, főnemeseink nem vágyódtak annyira erdélyi birtokok után; részint az ottani kiváltságos osztályok kiváltságai és a geographiai helyzet következtében.

A János király uralma alatt álló országrészben érthető

okokból az országgyűlések sokkal nagyobb hatalmi tényezőkké váltak, mint Ferdinánd országrészében és ez átment az erdélyi választófejedelemségre is.

Már maga az a körülmény, hogy Erdély nemcsak jogilag, de tényleg is választó monarchia volt, tetemesen befolyásolta az alkotmány fejlődését.

De lássuk a nevezetesebb intézményeket.

Oly intézmények, melyek az uralkodó erkölcsi felelősség érzetének növelésére vannak hivatva, mint Magyarországon a koronázás és az ezzel összefüggők, Erdélyben sem hiányoztak. A fejedelmek ott is feltételek elfogadása után és kiadása s esküvel való megerősítése mellett iktattattak a fejedelmi székbe.

A fejedelem jogi felelőssége törvényileg Erdélyben is fennállott, mert az aranybullában kimondott ellenállási jog csak az 1792-ben kiadott Diploma Leopoldianum 3. pontja által töröltetett el.

Az ellenállási jog azonban Erdélyben korántsem játszott oly fontos szerepet, mint a megcsontult Magyarországon, mert a míg itt amaz alkotmányos biztosító szellentyük, melyek a kormányzati visszaélések miatt az odiumot az uralkodóról az országos főtisztviselőkre és más tanácsosokra hárítani hivatvák, erőszakosan el voltak tömve: addig Erdélyben zavartalan működtek.

Az erdélyi pártviszályok inkább a fejedelemválasztás következtében kitört trónviszály jellegével bírtak és nem az ellenállási jog igénybevételét képezték.

Annál nagyobb súlyt fektetett az erdélyi alkotmány a fejedelem tanácsosainak az országgyűlés előtti jogi felelősségére és arra, hogy a fejedelemnek a tanácsosok meghallgatása nélkül tett rendelkezései érvénytelenek.

Az 1507. évi 5. t.-cikk azon rendelkezése — mely szerint a fejedelem mindent, mi az ország ügyeit érdekli, mindig

a tanács tagjainak és a fejedelem más tanácsosainak tanácsa szerint tegyen és a mit azoknak tudta nélkül tenne, érvénytelen legyen; továbbá az 1507. évi 7. t.-cikk, mely szerint azon tanácsos, a ki valamit az ország törvényei és közjáva ellen tenne, az országgyűlés által, mint az ország szabadságának árulója, megbüntettessék — több erdélyi törvény által megújított.

Így a *Compilata Constitutio* 2. R. 1. cikk 15. pontja kimondja: «hogy a tanácsosokat *pleno numero*, azaz 12 számúakat mindenik natióból az ország választván a fejedelemmel együtt, a fejedelem *confirmálja*, kik közül ha *decedálnának*, első legközelebbik gyűlésen a megírt mód szerint helybeálltassanak, kiknek tanácsokhoz oly köteles legyen Ő Nagysága (a fejedelem), hogy azoknak megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgokat ne igazgasson, országházaiban is főtiszteket ne oszszon és tegyen, azokkal együtt is az ország *articulusa* kívül ne, különben az ország *semmivé tegye*».

Továbbá a *C. C. 2. R. 2. cz. 4. pontja* ezeket mondja:

«egyéb dolgok is ha *occurrálnának*, melyek az egész országot *concernálnák*, a fejedelmek tanácsúr hiveinek egyező tetszésökből megegyezett akaratjokból legyenek és *rendeltesenek*».

Sőt Erdély törvényei ennél is tovább mentek és a *C. 2. R. 1. cz. 11. pontjában* a fejedelmet mint bírót is a tanács többségének nézetéhez kötik, mondván: hogy a fejedelem elébe «*appellálandó törvényekben* a tanácsi rend nagyobb részinek *voxa* álljon meg, kik is a *decretum* és *articulusok* szerint tartoznak törvényt tenni Ő Nagyságával együtt».

A tanácsurak felelősségéről pedig a következő törvények szólnak:

az *Apr. C. 2. R. 3. cz.*, mely kimondja, hogy «a tanács-

rend azért szokott a fejedelmek mellé adhibeáltatni és kötelességek is azt tartja, hogy minden jó és közönséges haszonra nézendő tanácsokat adjanak; valakik annakokáért törvénytelen ok nélkül való dolgokra tanácsolnák, comperta rei veritate legitimeque citati et convicti in notam perpetuae infidelitatis incurraljanak.»

Továbbá a C. C. 2. R. 1. cz. 15. pontjának zárómondata kimondja: «ha a tanácsok közül országunk törvénye, szabadsága, decretumai ellen valamelyik lelkiismeretét nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra inditaná a fejedelmet, comperta rei veritate, kedvezés nélkül, afféle tanácsadót proscriptióval és notoriussággal büntessenek meg. A tanácsrendek kívül is, ha kik másoknak veszedelmére, hazánk szabadságának romlására, ártalmas és törvénytelen dolgokra való tanácsokat adnának, azokat az egész tanácsnak megjelenteni tartozzék, kik is a feljebb megírt poenával. modo praemisso, büntetessenek az országtól, comperiáltatván a dolog.»

Minthogy pedig az A. C. 2. R. 1. cz. és 4. Bt. 1. című 12. cikk szerint a felségsértési pörök bírója az országgyűlés, továbbá az A. C. 3. R. 9. cz. szerint a száműzetés büntetését az országgyűlés mondja ki, a tanácsurak és minden fejedelmi tanácsadó az erdélyi alkotmány szerint a fejedelemnek adott minden tanácsukért és így a fejedelemnek országos dolgokra vonatkozó minden cselekményeiért, a meny nyiben ahhoz hozzájárultak, az országgyűlésnek büntetőjogi felelősséggel tartoztak.

Ennek jogi érvényét az sem változtatta meg, hogy Erdély a magyar királyok. illetőleg az ausztriai ház uralma alá került; mert a Leopold-féle diploma, mely fejedelmi kötlevel jellegével bírt, az erdélyi törvényeket — az aranybulla ellenállási záradékának kivételével — sértetlenül fentartotta és a tanács hatáskörét meg nem változtatta. A mint Dósa

Elek mondja: «a felséges királyi főkormányzék (gubernium regium) ugyanis most épen az, a mi hajdan a tanácsrend volt; a Leopoldianum diploma 4. pontja szerint a tanácsrend azon hatáskörben hagyatván meg, melyben az a fejedelmek alatt volt, s következőleg ugyanazon kötelezetések alatt is maradván; és az 1791: 22. cikk ezen szavai szerint: «legali gubernii regii auctoritate Diplomate divi Imperatoris Leopoldi I. roborata» a mostani gubernium a Leopoldianum diplomában megerősítettel ugyanazonnak nyilvánítatván».¹

Ezekből látható, hogy a felelősség elve az erdélyi alkotmányban oly következetesen volt keresztülvive, mint sehol a continensen abban az időben.

Ehhez járult még az is, hogy Erdélyben nemcsak a tanácsurak választásánál, hanem minden főtisztviselő kirendelésénél is döntő szerep jutott az országgyűlés választásának, elannyira, hogy még az ausztriai házból származó fejedelmek alatt is a választási elv volt az uralkodó minden hivatal betöltésénél.

A fejedelem a választott tisztviselőket, ha már megerősítették, a választók megegyezése nélkül hivataluktól el nem mozdíthatta (C. C. 2. R. 1. cz. 14. p.), sőt helyettest sem nevezhetett ki, kivéve a kincstárnokságra. (C. C. 2. R. 1. cz. 13. p.)

Az erdélyi alkotmány szerint tehát az országgyűlésnek, illetőleg a nemzetnek a fejedelem mellett oly döntő szerepe volt az államügyek intézésében, hogy annak párját monarchikus alkotmányban alig találjuk.

És ez volt szerencséje a magyar alkotmánynak. Mert ha Magyarország alkotmányának védelmében nem támaszkodhatik arra a független Erdélyre, mely nemzeti fejedelmei alatt a magyar alkotmányos szabadságnak intézményeit tovább

¹ Dósa Elek: Erdélyi jogtudomány. I. 64. l.

fejlesztette, arra az Erdélyre, a melyben az államalkotó nemzet történelmi hagyományainak ugyanazonossága mellett a nemzeti egység érzülete és a meleg érdeklődés Magyarország sorsa és jövője iránt, az elszakadás után sem veszett ki; akkor a külföldi hadaktól megszállott, uralkodóinak nemzetietlen és absolutismusra törekvő politikája által elnyomott, a török hódítások következtében területileg is tetemesen megcsönkített Magyarország már a XVII. század elején beadta volna derekát és alkotmányát elvesztve, szabadságától megfosztva, erejében kimerülve, feladta volna az állami önállóság eszméjét, a nélkül, hogy csak egyszer is megkísérthesse igénybevenni a fegyveres ellenállás jogát.

Mert a passiv ellenállás, melyet a nemzet a megyék által 300 éven át kifejtett, alkalmas volt ugyan arra, hogy néhány éven át megakadályozhassa az önkényuralom létesítését, de ha időnkint a fegyveres ellenállási jog alkalmazásba vétele meg nem akasztotta volna az ausztriai házból való uralkodók nemzetelnyomó politikájának keresztülvitelét és nem élesztette volna fel időnkint a nemzetben a régi harczyi dicsőség emlékét, s nem teremtett volna szabadsághősöket, mint Bocskay, Bethlen, Wesselényi és társai, a Rákóczyak és mások; a nemzethől végkép kihalt volna a nemzeti öntudat, az alkotmány és szabadság utáni vágy és az állami önállóság eszméje.

A szerencsés véletlen azonban úgy alakította a dolgok rendjét, hogy a mire az ausztriai ház lábát Erdélyben is megvetette és Magyarországot ezen támaszától is megfosztotta, akkorára a török is megszűnjék félelmes hatalom lenni és az európai helyzet is megkönnyítse a magyarnak alkotmánya védelmében vívott nehéz harczait.

Az 1687. évi terrorizált országgyűlésen¹ alkotott 2. és

¹ V. ö. szerzőnek «Magyarország közjogi viszonya Ausztriához» című művét. 52. l., 65. l.

3. t.-cz. kimondta az elsősülöttségi trónöröklést és eltörölte az aranybullában foglalt ellenállási jogot és ezzel megvalósította a fejedelem jogi felelőtlenségének elvét, a nélkül, hogy ezzel szemben a király tanácsosainak és az országos főtisztviselőknek felelősségét újból kimondta volna.

Alig volt azonban kimondva az ellenállási jog eltörlése, a nemzet forrongani kezdett, hogy emez elidegeníthetlenné tartott jogát visszaszerezze.

A II. Rákóczy Ferencz névéhez fűződő függetlenségi harcz egyik főokát épen az ellenállási jognak eltörlése képezte és a nemzet felkelésére a törvényes jogalapot a már formailag eltörölt ellenállási jogban kereste.

Az 1711. évi szatmári békének elfogadása után azonban az 1687. évi 4. törvénycikk törvényessége kétségen kívül helyezetvén, a fejedelem felelőtlenségének elve általánosan elismertetett és azon időtől kezdve, hasonlóan más monarchikus alkotmányokhoz, a magyar alkotmánynak is egyik alapelvét képezi.

A király felelőtlenségének elve tehát ki volt mondva, de a király tanácsosainak és a királyi fökormánynak az országgyűlés előtt való felelőssége sem az által, hogy ezen elv új törvény által kimondatott volna, sem az által, hogy a régi törvények alapján alkalmazásba vétetett volna, egészen 1848-ig nem érvényesült. Ennélfogva országgyűléseink a kormányzatra befolyásukat nem érvényesíthették és pusztán arra voltak utalva, hogy sérelmeiket a királynak felpanaszolják s orvoslást sürgessenek. Egyetlen fegyverük a kormányzattal szemben az volt, hogy a királyi propositiók tárgyalásába bocsátkozni mindaddig vonakodtak, a míg sérelmeik meg nem hallgattatnak. Ez azonban igen gyöngye fegyver volt, mert az eredmény rendesen az volt, hogy a sérelmek orvoslása megígértetett, de a mint a királyi propositiók le voltak tárgyalva és a kívánt adók meg voltak szavazva,

az országgyűlés feloszlattatott és a sérelmek nem orvosoltattak, s minden maradt a régiben.

Ez azonban a felelősség alkotmányos alapelveinek létezését sem Magyarországon, sem Erdélyben meg nem szüntette, érvényben volt az ősidők óta, csupán alkalmaztatása szenvedett késedelmet.

Az 1741-ik évi országgyűlésen a tiszai megyék kerületi ülésein egy javaslat készült, mely szerint a királyi helytartótanács eltörölendő és az összes magyar ügyek intézése egy tisztán magyarokból álló s idegen befolyástól független miniszteriumra bizassék.¹ Arról, hogy ezen független magyar miniszterium felelős lett volna az országgyűlésnek vagy sem, a fenmaradt emlékek nem nyújtanak felvilágosítást, de abból a körülményből, hogy a javaslat Magyarország állami különállásának és annak biztosítása céljából terveztetett, hogy a magyar ügyek intézésébe idegen elemek ne avatkozhasanak, arra lehet következtetni, hogy ezen miniszterium az országgyűléssel szemben számot adni tartozott volna sáfárkodásáról, mert ellenkező esetben szervezésének semmi értelme sem lett volna.

Hiszen épen az volt mindig a panasz országgyűléseinken, hogy a sérelmek nem orvosoltatnak és törvényeink végre nem hajtának; ha tehát a miniszterium felállításával vélték a rendek ezen bajt megszüntetni, nem képzelhették azt másként, mint a miniszterium felelőssététele által.

Hiszen már Eszterházy Miklós nádornak 1637-ik évi emlékirata 12. pontjában² érintve van azon eszme, hogy a jó kormányzás és a törvények sikeres végrehajtása érdekében a királyi kormány felelőssé teendő, mert hiszen a most említett czélból II. Ulászló törvényét (1507. évi 8. t.-cz.)

¹ Salamon F. kisebb történeti dolgozatai. 103. l.

² Salamon F. kisebb történeti munkái. 419—20. l.

akarja az emlékirat megújíttatni; de valamint nem öltött testet az Eszterházy nádor emlékirata, épen úgy nem valósult meg a tiszai megyék 1741-ik évi javaslata sem.

Az 1848-ik évi európai események hatása alatt azonban a király tanácsosainak és a főkormányzerveknek felelőssége nálunk is megvalósult és világos törvénybe iktattatott. Az 1848. évi III. törvényczikk felállította a független felelős ministeriumot, annak az országgyűlés előtti felelősségét kétségbevonhatlanul kimondotta; és most a magyar alkotmányban a fejedelem felelőtlenségének elve mellett a király tanácsosainak és főkormányzerveinek úgy jogi felelőssége szabályozva van, valamint az alkotmányos gyakorlat és egyéb újabb törvényeink segélyével a kormánynak politikai felelőssége is, elvben el van ismerve.

Dr. Ferdinandy Géza.

AZ AESTHETIKAI ÉRZÉSEK PSYCHOLOGIÁJA.

— Első közlemény. —

Az aesthetikáról általában.

A philosophia fogalma, feladata, szerepe és viszonya a többi tudományokhoz, bár sok hasztalan vita és szószaporítás tárgyát képezte, azt hiszem, ma már kérdés tárgyát nem képezheti. A philosophia nem specialis tudomány, hanem csak a többi specialis tudomány *kiegészítője, egybefoglalója*. Kiegészíti ott, hol hézagot, rést hagyott a specialis kutatás, természetesen mindig a kikutatott eredményekkel egybehangzólag és sohasem ezektől független önálló magyarázattal. Itt kutatás helyett, mely a többi specialis tudományok feladata, magyaráz a már megtörtént kutatás kész eredményeinek alapján. Másrészt egybefoglalja az összes tudományok eredményeit egységes, hatalmas rendszerbe s iparkodik az egész valóság igaz képét, egységes, rendszeres világképet adni. Itt a kutatás helyett egybefoglal, egészszé kapcsol, rendszerbe alkot.

Világos, hogy a fentemlített kiegészítő tevékenység mindig csak bizonyos kikutatott eredményekre irányulhat. Ilyesmitől elvonatkozva, nem is létezhetik. Csak valamit lehet kiegészíteni. És az emberi szellem, mikor önállóan, függet-